

ACC. N:R M. 10715: 1-5.

Landskap: Småland

Upptecknat av: Joh. Jäqvist

Härad: Västra

Adress: Löwåsa, Hultsjö

Socken: Hultsjö m. fl.

Berättat av:

Uppteckningsår: 1948

Född år 1883 i Hultsjö

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sten- och järnkvävar m. m. s. 1-5.

Lw F. 64.

ACC. N:R M.10715:1

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Luf 64

Sten och jordkällare enligt den figur som finnes på frågeformuläret, både har funnits och finns ännu ganska allmänt ute i bygderna på min trakt. För det första fanns det stenkällare av två slag, och vi kan börja med den första typen, till grävdes i en backe en stor grop, sedan lades en rak stenvägg, ett stycke upp på sidorna, på denna vägg eller mur började man lägga upp själva taket "välva" inafför den raka muren fylldes med jord så att det blev tät jord mellan backen och den raka muren. Till "valvet" användes inte så stora, men istället flata för ändamålet utvalda stenar, dessa fingo gå ut en bit över den understa, och skulle det vara riktigt bra så skulle stenarna sättas i "förband" så att den ena stenen skulle täcka den skarv "söm" som blev då två stenar sattes emot varandra, till rakväggen däremot togs alltid de största stenar man kunde få tag på, men den sidan som var vänd inåt källaren fick alltid ha en slät sida, att valvstenarna gick ut ett stycke över varandra berodde först och främst på att genom att stenarna gick framför varandra bildades källarvalvet en halvoirke, vidare såg ju "valvet" mycket prydligare ut, när så källarvalvet var färdigt lades ovanpå stenarna vanligtvis mossor s. k. "Stakamos", samt även "Skävor" detta för att källaren skulle bli

frostfri som det hette, ovanpå mossan lades därpå ett lager jord var efter det hela övertäcktes - på senare tid - med stickor eller spån.

Den andra källartypen lades var som helst, och fristående, och man murade på innersidan en likadan mur som i den förra som "valvet" började byggas på. men sedan lades en likadan rak mur utanför den andra, denna mur kallades för "varmur" mellan dessa båda murar fylldes med jord, och avståndet mellan dessa murar varierade från 50 c.m. upp till en meter. Yttertakets behandlings sätt som de källare som voro ingravda i backsluttningar o. dyl. Gavelväggarna på båda typerna murades alltid raka och med sten ända upp till takspetsen. Ingången till källarna voro alltid på ena gaveln, i den motsatta gaveln var alltid en fyrkantig lucka för nedsläppningen av potatisen denna lucka kallades för "Drumma". Invändigt var källarna vanligen fyrkantig, men det hände även att de kunde vara någon eller ett par alnar längre på ena hållet. Vidare var det alltid en s.k. källarförstuga på den gaveln som ingången var lagd, väggarna i denna förstuga var murade rakt upp, och till tak lades ingen välvning, utan istället lades på murarna långa flata stenhällar "Däckstenar". Denna s.k. förstuga var ganska smal omkring 1,25 meter bred och kanske något längre. Yttertakets fick sedan gå fram över förstugan som på själva källaren.

Många sådana källare fans, på min trakt, och särskilt sådana som grävdes in i en
backsluttning, men sådana källare täcktes sällan med särskilda tak, utan ovanpå
mossan skottades vanligen jord tills det blev som en stor jordhög, men detta var ju
fallet mest i äldre tider, och förekom ända fram till slutet av 1800 talet.
Att täcka källartaken med stickor o. dyl. började bli mera allmänt i slutet av
1800 och början av 1900 talen.

Och "välva" stenkällare finns många kvar ännu, dels på min trakt, samt även in-
nom närgränsande socknar. Hos hemmansägaren Erik Andersson Lönåsa Hultsjö fins
en sådan stenkällare som är ingrävd i en backsluttning, och med ett välvt tak der
stenarna i valvet skjuter ut över varandra, den är ganska väl bibehållen och till
och med användes till förvaring av potatisen. Likaså finns en sådan källare hos
hemmansägaren Oscar Pettersson i Lönåsa, men med den är det en säregen sak att
den blivit lagd så nära boningshuset, den ligger endast omkring 15 à 20 meter från
det egentliga boningshuset, i allmänhet äro källarne placerade längre bort från
boningshusen. Källare som äro byggda mera ovanför markytan finnes hos hemmansäg-
gare Helmer Palmér Biskopsberg, Harry Johansson Gränö, Klase Nelsson Kännestubba, m. fl.
alla i Hultsjö. Att som det hette "lägga" eller "välva" källare upphörde i början

av 1900 talet, genom att cementen kom i allmänt bruk och därigenom undanträngde stenen.

Den ende som jag vet på min trakt som var expert på att "välva" stenkällare var min Far, född den 28 maj 1853 och bosatt i Grönö Hultsjö, han var nämligen stenhuggare och var med om att "lägga" många stenkällare, han hette Anders Edvard Johansson /Kling/, och avled julkvällen 1930. Några bönder voro inte kompetenta att "välva" några källare, utan när min Far var på ort och ställe fick ju bönderna vara handlangare. Men min Far "välvde" källarna med kilad och som han sade "tuklad" sten åtminstone på den sista tiden som han "välvde" källare, valven blevo därigenom mycket jämnare och slätare.

Några boningshus med välvda stentak har mig veterligt ej förekommit på min trakt, ej heller ha några fähus med sådana tak förekommit,

a/ Fähus med stenväggar från marken upp till taket har däremot förekommit på något ställe, t. ex. på gården Elgabäck i Hjärtlanda socken, den finns för övrigt kvar ännu, väggarna i detta fähus äro av ganska tjocka dimensioner, samt murade av grova kullerstenar, och i detta fähus ännu i dag, först och främst alla till gården hörande kor, samt kalvar och svin, tjurar och yngre fä kreatur. Senaste

Landskap: S M Ä L A N D Upptecknat av: Joh. Sjöquist.
Härad: Västra Adress:
Socken: Hultsjö m. fl. Berättat av:
Uppteckningsår: 1948 Född år 1883 i HULTSJÖ

Ifyll endast ovanstående uppgifter!

ägaren av gården hette Osear Johansson, och hustrun Ester Johansson. Fönstren i detta fähus äro ej så stora, och har troligen för längre tid tillbaka varit av järn. Seafoto, det har blivit något dunkelt på själva fähuset, de övriga husen äro av trä. Sådana stenhus äro numera ganska sällsynta.

b. Färhuse till skydd för fåren när de om sommaren voro ute på bete, användes alltid s. k. "färahyttor" tmrade av grova timmerstockar vanligen oskrädda s. k. korsvirkeshus med stora knuthuvuden vid knutarna, taket till dessa "färahyttor" bestod vanligen av näver och torv. Ingången var för det mesta på ena gaveln, vanligtvis en stor glugg, utan dörr. "Hyttan" var vanligen placerad i någon kant av färhagen. Dessa färhyttor äro av ganska gammalt datum, och voro i bruk till långt fram på 1900 talet.

Den sista färhyttan som varit i bruk på min trakt, tillhörde hemmansägare Anders Johan Johansson Kännestubba Hultsjö, och den brukades till skydd för fåren ända till omkring 1925, men har sedan fått förfalla mer och mer, och nu är den alldeles nedruttnad, och endast svaga fragment visar var den stått

c. Några bostäder av sten där folk har varit boende har mig veterligt aldrig förekommit på min trakt.

Lönåsa Hultsjö i juni 1948

Joh. Sjöquist.

